

Utószó

Mi volt a Magyar Autonóm Tartomány és milyen emlékezet maradt róla ötven év távlatából? A sztálini autonómiát *kirakatnak*, *magyar gettónak* vagy *üvegháznak* lehet tekinteni. A kirakat-tézis szerint a MAT nem volt több mint „lényegtelen engedély az elégedetlen magyar kisebbség felé”, ahogyan a bukaresti brit követ fogalmazott a tartomány létrehozása után.¹ Hasonlóan vélekedtek Robert R. King és Schöpflin György a hetvenes években megjelent tanulmányaikban² és ma is széles körben elfogadott tézis a MAT kizárólagos kirakat-jellege. Az említett szerzők arra utalnak, hogy a totalitárius jellegű kommunista rendszerben elképzelhetetlen bármiféle autonómia, valamint arra, hogy az ötvenes években olyan erősen működtek az önkorlátozó reflexek és az öncenzúra, a hatalom helytartóiban is, hogy ettől a kommunista elittől távol állt bármiféle autonómia-konceptió. Tegyük hozzá, ez a rendhagyó módon kiválasztott elit (kezdve Csupor Lajossal) egyszerűen nem volt arra „beprogramozva”, hogy önálló döntéseket hozzon. Ebben az értelemben a helyi magyar elit csak a román hatalmi gépezet egyik elemeként működhetett.

Mindez logikus és elfogadható, de a kirakat-tézis nem képes választ adni néhány fontos kérdésre. Minek tulajdonítható az erdélyi magyar és a helyi román társadalom ellentétes reakciója a MAT létrehozása kapcsán? Ha egyetértünk azzal, hogy egyes szavak, egyes kifejezések – és kétségkívül ilyen az *autonómia* szó, napjainkban is – rendkívül erős szimbolikus és érzelmi jelentőséggel bírnak Erdélyben, nem becsülhetjük le az 1952-es alkotmány-

-
- 1 NA, PRO FO 371/100794. Romania 1952. Creation of an autonomous area for the Magyar minority. Bucharest, 25 July 1952.
 - 2 Schöpflin György: *Magyarok Romániában*. Párizs, Párizsi Magyar Füzetek, 1979; Robert R. King: *Minorities under Communism*. i. m. 1973.

vita során elhangzott „híreszteléseket” és rémhíreket. A tartomány létrehozása a már meglevő etnikai versengés „katalizátorává” vált azáltal, hogy külön vitát volt képes tematizálni. Hasonló a helyzet a *határ* jellegéről. Összekötő vagy elválasztó határ született 1952-ben? A hivatalos propagandával szemben, mindkét nemzetiség úgy látta, ez a képzeletbeli „határ” egyáltalán nem köt össze. A román lakosság azt érezte, hogy az új határ kiemeli az „idegen” tartományt az ország testéből, és ezúttal egységét is megkérdőjelezi. A helyi magyar lakosság viszont egy újabb „kis magyar világot” látott a Sztálintól ajándékba kapott MAT-ban.

Egy másik népszerű magyarázat szerint a remélt autonómia helyett a székelyek nem mást, mint egy ideiglenesen felállított, bármikor felszámolható „magyar gettót” kaptak.³ A gettó-tézis támogatói még negatívabban értékelik a tartomány történelmi szerepét: létrehozása *átmenetileg* javította a magyarok pozícióit és nyelvhasználati jogait a döntően magyarlakta Székelyföldön, ugyanakkor a Székelyföld „megtartása” Erdély többi magyarlakta részei és legfontosabb városai (például Kolozsvár) „feladását” feltételezte.⁴ Tény, hogy az ötvenes években kezdődő iparosítás Erdély városainak etnikai arculatát is megváltoztatta,⁵ valamint az is, hogy a magyar tannyelvű oktatási és felsőoktatási intézetek fokozatos megszüntetése a MAT-on kívül már az ötvenes évek második felében elkezdődött.

Egy lényeges elemet viszont érintetlenül hagy ez az értékelés, vagyis a *gettó* kifejezés többértelmű kicsengését. Izraelben évek óta izgalmas történészviták folynak az *Ancien Régime* idején Európában megépített gettókról, vagyis azokról a falak által körbezárt városrészekről, ahol a zsidó vallású lakosság élt zárt

3 Ezt hangsúlyozza például Walker Connor: *The national question in Marxist-Leninist theory and strategy*. Princeton, Princeton University Press, 1984. 340-342.

4 Vincze: *Történeti kényszerpályák*, i. m. XXI.

5 Vécsesi Károly: *Magyarok és nem-magyarok Romániában. Statisztikai, demográfiai, szociológiai tanulmányok*. Csíkszereda, Státus Kiadó, 2002.

közösségben. A hagyományos értékelés szerint a gettórendszer negatív hatással volt, mivel a zsidók társadalmi életét mereven és diszkriminatív módon szabályozta. De egy másik felfogás szerint pontosan ez az elzártság jelentette a legbiztosabb védelmet a kontinens minden részében szétszórta élő közösségeknek.

A gettó tehát egy újra és újra átértékelt és átértelmezhető paradigma. Ha mindezt az erdélyi kontextusba helyezzük, ugyanazzal a kettősséggel kell szembesülnünk. A székelyföldi „magyar gettót” úgy is lehet értelmezni, mint egy olyan szerkezet, amely etnikai zártságának köszönhetően könnyebben kivédte a nemzetállam által folytatott homogenizációs politikát. A magyar lakosság kimondottan igényelte egy olyan „kis magyar világ(ok)nak” a fennmaradását, ahol nem volt szükséges a magas szintű román nyelvtudás, mert a (magyarok által vezetett) helyi közigazgatási szervekkel magyarul lehet érintkezni vagy ügyeket „intézni”.

A *gettó* definícióból kiindulva eljuthatunk egy harmadik, véleményem szerint találóbb fogalomhoz: a Magyar Autonóm Tartomány mint *üvegház*. Az üvegház az a szerkezet, amelynek köszönhetően alkalmatlan éghajlaton is lehetségessé válik bizonyos növények és gyümölcsfajták termesztése. Nem spontán folyamatról van tehát szó. A MAT kulturális üvegházként jött létre egy többségben élő, magát *otthon* érző nemzeti kisebbség számára. Az üvegház alatt működő oktatási és kulturális intézmények, színházak, művelődési házak és néptánc csoportok kiemelkedő szerepet játszottak az archaikus – netán folklorizált – székely identitástudat megőrzésében. A MAT által biztosított üvegház egy új habituális szerkezetet közvetített a lakosság felé: ennek legfontosabb eleme nem a kommunista párt hivatalos ideológiája volt, hanem az egalitárius társadalomkép és a magyar népi kultúra. Ugyanakkor a MAT létrehozása teljesítette egy városnak, Marosvásárhelynek a kulturális-gazdasági központ szerep iránti vágyát. A MAT üvegháza alatt olyan fejlett, modern kinézetű „nagyvárossá” – az

akkori zsargont követve – kezdett átalakulni, mint a példaként emlegetett és irigyelt Kolozsvár. Ám az az üvegház, amelyben a MAT fejlődött, mégis egy másik (román) kulturális közeg szabályai szerint működött. A MAT átszervezését 1960-ban, a magyar tannyelvű egyetem bezárása, az oktatási rendszer elsorvasztása mögött természetesen ott volt az államépítő logika. Amit magyar részről bukásnak, kudarcnak, románosításnak tekintettek, román részről az integrációs folyamat, a terület “birtokba vétele” nem jelentett mást, mint egy *természetellenes* (pontosan úgy, mint az üvegházban termesztett gyűlölc) állapot megszüntetése. Az 1960 óta eltelt közel 50 év alatt a lakosság zöme nem is hallott arról, hogy a kommunizmus legkeményebb éveiben területi autonómia és „kis magyar világ” létezett volna a Székelyföldön. Sokan egyáltalán nem emlékeznek a MAT-ra, mások pedig nem *úgy* emlékeznek az ötvenes évekre. A kollektív emlékezet beszolgáltatásról, félelemről, szegénységről és sok megaláztatásról szól. A kilencvenes években néha, manapság csak ritkán hivatkoznak a Magyar Autonóm Tartományra; talán azért, mert éppen Sztálin hozta a székelynek, de talán azért is, mert a mai világban nem lehet már kizárólag üvegházban élni.